

Володимир
ЄШКІЛЄВ

Олег
ГУЦУЛЯК

graffiti

графіті

ІЗДАВЦІ

F FOLIO

Володимир Єшкілєв

**Адепт, або Свідоцтво
Олексія Склавина про
сходження до Трьох Імен**

«Фолио»

2012

Єшкілев В. Л.

Адепт, або Свідоцтво Олексія Склавина про сходження до Трьох Імен / В. Л. Єшкілев — «Фолио», 2012

Роман В. Єшкілева і О. Гуцуляка «Адепт» критики відносять до найвідоміших та найцікавіших творів української історичної романістики. Динамічний захоплюючий сюжет переносить читача у ІХ століття, знайомить із суворими воїнами слов'яно-варязької Русі часів Аскольда і Хельга, мудрецами таємничої Хазарії та святими відлюдниками із християнських монастирів Єгипту. Головний герой роману – молодий київський жрець Ратибор – стає учасником грандіозних битв давнини, які на тисячоліття визначили долю Великого Євразійського степу. Битв, де зішлися у смертельному двобої південна зірка і північна свастика.

© Єшкілев В. Л., 2012

© Фолио, 2012

Содержание

Пролог	5
Ім'я найперше: Дажьбог[8]	7
Конец ознакомительного фрагмента.	24

Володимир Єшкілев, Олег Гуцуляк

Адепт

Свідощтво Олексія Склавина про сходження до Трьох Імен

Роман знаків

Пролог

За офіційною версією, текст, умовно названий «Свідощтвом Олексія Склавина про сходження до Трьох Імен», знайшов чернець із Нового Афону Савватій, який з дозволу архієпископа Константинопольського, Вселенського патріарха Афінагора Першого у 1978 році від Різдва Христового оглядав бібліотеки монастирів Константинопольської патріархії.

Поважні вчені аргументовано довели, що знайдений рукопис є підробкою, фальсифікацією, незаконним створінням у звірятнику літописної белетристики та історичних свідчень. Інші, не менш поважні вчені, навпаки, не бачать вагомих причин, які б не давали можливості повірити у правдивість викладених у тексті історичних подій. Ми ж думаємо, що мінливість усіх стверджених і спростованих істин навалюється на людей початку ХХІ століття такою всепереможною ордою відносності, що висновки поважних учених уже майже не цікавлять справжніх шукачів, закоханих у таїнство пізнання минулого. Адже історія є лише великою можливістю для різноманітних трактувань. А того, що було насправді, ми, на жаль чи на щастя, не дізнаємося вже ніколи...

(Перша сторінка рукопису втрачена)

...Мої жінки завжди ревнували мене до Бога (хай простить Він, Єдиний, цим дивним створінням). Бога шукав я все життя – в різні роки називаючи його різними іменами. Тепер, припадаючи до чистого джерела знань, розумію свою помилку і не вважаю за потрібне обмежити Бога тими моїми словами. Він завжди буде більшим за все, про що можу помислити. І вузькі кордони єства мого, що їх давні елліни називали «орос», Він долає Своїм буттям.

Але не завжди бував я таким розумним, і навіть тепер, при схилі мого життя, тут, у Константинополі, думав я знайти Його сховище. І на літургії, слухаючи спів Ірмосу Дев'ятого про Богородицю,¹ що вмістила у лоно своє невмістимого Христа, я, раб Божий Олексій Склавин,² ще пестив грішну думку про Пошук Недаремний.

Але ось настав він – час моєї довгої сповіді про давні справи. Авва Леонтій дав мені пергамент і своє благословення, брати роблять за мене чорні радощі монастирського послуху,

¹ Частина Служби Божої.

² Склавинами візантійці IX століття називали слов'ян, що жили північніше Дунаю.

щоб я, недостойний, залишив для монастирського скрипторію³ нерадісну повість днів моїх. Моє Свідоцтво.

Пошук сам по собі – це ще не велика чеснота. Ось у Єгипті, де також проходив шлях мій, десять тисяч самітників немандруючих шукають спасіння на кам'яних стовпах, у вузьких печерах, серед постійної спраги, отруйних змій і неблаганних розбійників. Але мій шлях був таки шляхом земним в ім'я дороги Небесної. Й кожне нове ім'я Бога я відкривав, а потім зрікався його ж у нових землях, при початках іншої мудрості. Чи не сказав колись святий мученик Варнава Перський: «Блаженні мандруючі, бо їм відкриється правда Божа, принесена з далеких доріг».

Я Склавин, людина з полянського племені.⁴ Там, на північних теренах, де живе мій рід, там, де тече Бористен Великий, що його на призабутій мною мові родичів зовуть Дніпром, де народжуються снігові бурі, що лякають Константинополь у місяці януарії, – там прийшло до мене перше з Імен Єдиного. І почав я пошук. Три індікти⁵ пройшли своїми днями через Всесвіт із того часу. Відійшли у простір і вічність мої друзі та кохані. Щезли із земних обширів ті багатолюдні держави та войовничі племена, що я їх бачив. І ось, у чотирнадцятий рік правління боголюбивого імператора Лева Філософа і кесаря Александра, у сьомий рік передстояння Блаженнішого патріарха Антонія,⁶ починаю я свою працю. І нехай воскреснуть у знаках малих літер від альфи до омеги ті, що померли тілесно. Нехай воскресне зникле назавжди, зникле безповоротно і безнадійно за волею Творця. Нехай колись невідома мені добра людина, чернець або сінкелл,⁷ який побачить ці знаки, у молитвах до Бога згадає згаданих. І мене, того, що згадує. І вибачить нам помилки наші, бо тільки суєта не помиляється ніколи, бо сама по собі є збочення і помилка.

У славетних літописців розділи йдуть за роками або ж мають число. Не всі роки лишаються у пам'яті моїй, і не всі події зможу я окреслити знаками часу. До Чисел суцього в мене ставлення шанобливе: Числа, як Ангели, стоять охоронцями над світом подій. Тож кожен розділ буду я називати тим Ім'ям Єдиного, якому присвячував я свої мандри в різні роки життя. Ще, може, рік тому не став би я наносити на пергамент поганські імена ідолів. Але мудрість підказує мені, що все існуюче створено во славу Божу. З тим і почну, молячись за вас, браття, у ширій кротості й найщирішій тузі.

³ *Скрипторій* – місце у середньовічній бібліотеці, де переписувалися книги.

⁴ *Поляни* – велике слов'янське плем'я, що населяло береги Дніпра в районі теперішньої Київщини.

⁵ *Індікти* – середньовічна міра часу, 15-річні цикли, за якими у Візантії оновлювали податкові реєстри.

⁶ *Лев VI Філософ* – імператор Візантії у 886–911 рр. *Антоній II Кавлеа* – патріарх Константинопольський у 893–901 рр.

⁷ *Сінкелл* – чиновник візантійської канцелярії (імператорської або патріаршої).

Ім'я найперше: Даждьбог⁸

У часи найпершого з відшуканих Імен Єдиного моє власне ім'я було Ратибор. Таке собі варварське ім'я, яке не хоче сумирно та чемно одягнути візантійський одяг – альфа й омега – і лягти на пергамент. Літери для цього імені ще не створені, хоча я чув, що у Болгарії вчені ченці пишуть Слово Боже слов'янськими рисами і дістають за це схвалення від патріархів.

Ратибор. Це ім'я зодягнуте не в дзвінкий константинопольський одяг – звуки цього імені огортає м'яка шкіра та лляна тканина моєї Вітчизни – грубе цупке полотно склавінів; а ім'я означає «воїн»...

А ось воїном я ніколи не був. Скільки пам'ятаю себе суцього – був я слугою, помічником жерців у святилищі Желянського поля під Києвом-городом. Про місто це на берегах Бористену в Константинополі знають мало. Мудрі люди вважають, що Київ сто індиктів тому був споруджений Александром Завойовником,⁹ як одна з фортець для захисту благословенного світ у від провіщених у Святих Писаннях Гога та Магога.¹⁰

Не бачив я у Києві славетних та давніх кам'яних руїн, бо місто дерев'яне, та й каменю для фортечної справи там обмаль. Не чули ми від старших жерців про Александра, хоч ті старі знали про минуле багато: про Велесові¹¹ часи та Преславові,¹² про війни з готами¹³ та утигурами,¹⁴ що про них згадує і славетний Прокопій з Кесарії,¹⁵ про потоп та темряву всесвітню... А на півночі немає Магога, але живуть мирні роди склавінські і войовничі варяги, що відкидають Христа.

А збудував Київ каган Кий,¹⁶ що його іменем сам град названий, і було це в часи Кисикові,¹⁷ а може, й раніш. Збудований поліс на двох горах – Щекавиці та Хоривиці – і має дві стіни дерев'яні та рів. На Хоривиці стоїть акрополь Київський, по-склавінськи – Дитинець. Там живуть князі-кагани. За моїх часів каганом був Аскольд¹⁸ із північного роду Дирів, і славетний він був володар. У двох походах примусив він дикі і войовничі роди деревлянські, знані ромеям як костобоки, до податей щорічних, і відігнав від Бористену кочові орди Турагая, і погрожував Саркелові¹⁹ війною так, що степова держава Хазарія втягнула свої щупальця у глиб Великого Степу.

У двадцятий чи двадцять другий рік правління кагана Аскольда почав я служіння своє на капищі ідолів Свентовита й Смаргла, що на полі Желянському між Києвом і Хорським урочищем.

⁸ *Даждьбог* (або *Дажьбог*) – одне з імен верховного божества у поганському пантеоні слов'ян. Деякі дослідники вважають Даждьбога персоніфікацією первісного божественного принципу (на зразок атману індійських аріїв). У стародавніх текстах збереглася самоназва слов'ян – протоукраїнців – Даждьбожі онуки.

⁹ Александр III Македонський – цар Македонії у 336–323 рр. до нашої ери. Найславетніший завойовник античного світу. У IX ст. був легендарною особою, героєм численних міфів.

¹⁰ *Гог і Марог* – вороги єврейського народу з Півночі, провіщені Біблією (Єзек. 38:2). За Книгою пророка Єзекіїля, Гог є князем Роша (Скіфія, Русь) в землях Магога, сина Яфета (Буття 10:2).

¹¹ *Велес* – один з головних богів слов'ян.

¹² *Преслав* – слов'янський військовий ватажок VII (?) ст.

¹³ *Готи* – германське плем'я, з яким східні слов'яни вели війни у III–IV ст.

¹⁴ *Утигури* – кочове гунське плем'я, що жило біля Азовського моря.

¹⁵ *Прокопій з Кесарії* (VI ст.) – візантійський історик, автор історичної хроніки «Війна з готами» (540–554).

¹⁶ *Кий* – легендарний засновник Києва (можливо, V–VI ст.).

¹⁷ *Кисик* – легендарний володар східних слов'ян. Точний час життя невідомий. Згадується у «Велесовій книзі».

¹⁸ *Аскольд* – київський князь у 858–882 рр.

¹⁹ *Саркел* (Біла Вежа) – головна хазарська фортеця в придонських степах.

Поганські боги, між ідолів яких заблукали мої склавини, численні, як і в усіх язиків, що не вірять в Єдиного. Кожному споруджено капища, різні за розміром і будовою. Те, в якому поганська омана тримала мене, грішного, було під Києвом найбільше.

Серед попелищ славних склавинів, що всіяли Желянське поле, стоїть трикутний пагорб, на ньому ж ростуть великі дуби, древні, як сама земля склавинська. Дуби високі: з їхніх вершин видно золотих коників на даху Аскольдового палацу і димну хмару на Песячому острові, де земляні люди палять вугіль і моляться небесному царю Тантрі.

Найстарший дуб на тому пагорбі в давні часи Велесові був розщеплений блискавкою на три частини, але живе й досі. То – Даждьбогів дуб. Даждьбогові, небесному отцю поган гіперборейських, склавини ідола не ставлять. У давні часи жрець Овой у західному святилищі Жаб'є, в зміїних землях, збудував ідола Даждьбога. Й ось невдовзі весь рід його нагло загинув. Лише молода дочка Овоє Світилена, яка мала дар провіщення, зосталася живою й бачила уві сні світло і думала – бо була поганської віри, – що світло від Даждьбога. І прорік їй Голос із світла, щоб не ставили родовичі бовванів небесному. Думаю я, що то Єдиний говорив пророцтві проти ідолів мерзенних.

Але темна була Світилена і казала всім: «То Даждьбога воля». А син Світилені, Силеник, став старшим жерцем Желянським. Він побудував огорожу навколо розщепленого дуба. Огорожа збудована з грубезних дубових колод два лікті завтовшки і заввишки п'ятнадцять ліктів. Зверху колоди загострені, й на кожную насаджено череп священного коня з табуна Симарглого. Колоди ці чорні від часу, і вночі по них повзають великі прозорі комахи, всередині яких горить мертвотно-біле світло.

Брами в огорожі немає, але зі східного боку під колодами зроблений хідник у землі, такий великий, що озброєний воїн може пройти по ньому не згинаючись. У часи небезпеки Силеник наповнював хідника водою з потаємного джерела і святилище ставало недоступним.

Колоди над хідником пофарбовані червоним, а над ними вміщено мідяне сонце, яке молодші жерці щодня чистять попелом, і воно блищить так сильно, що видно мисливцям із Долобського озера. За огорожею, окрім Даждьбогового дуба, росте ще з десятків дубів, між якими за давніх часів спорудили жертovníки та намет для старшого жерця. Молодші жерці, помічники та старі наложниці старшого жерця мешкали поза цим храмовищем у землянках. Тих землянок було багато, і городяни з Києва називали святилище поміж собою «виттю» – хутором.

Простір за огорожею ми щодня часто вимітали. Біля Даждьбогового дуба стояло вісім каменів, плоских та круглих, і два боввани: кам'яний чотирикутний із чотирма обличчями та дерев'яний круглий із крилами. Чотириликлого звали Свинтовит – сторож чотирьох сторін Даждьбогового світу, крилатого – Симаргл.

Симаргла зробив майстер Вород, чужинець зі Сходу, і зробив вправно. Обличчя в Симаргла було жіноче – приємне, але не хтиве, й очі з рубінів та смальти – як живі. Крила ідола також були пречудові – кожна пір'їнка вирізьблена із сумлінням та хистом.

А Свинтовитів ідол був старий та неоквирний. Силеник казав, що йому десять років по тисячу літ. Весь ідол був пофарбований у червоний колір брудною вохрою. А камінь під ним – агеоліт – був чорний від козячої крові, яку щодня лив із жертвної чаші на нього Силеник.

Силеник казав також, що за сорок років до мого народження його мати, пророчиця поганська Світилена, у час небаченої посухи принесла на тому камені людську жертву – каганового сина від наложниці. Але на моїй пам'яті і в часи Силеника таких жертв Господь не допускав.

Окрім намету Силеника, за огорожею були підземні схованки з дарами прочан, загін для жертвної худоби та намет улюбленої наложниці старшого жерця Оряни, яка теж мала дар пророцтва. Саме вона показала Силеникові на мене й сказала, що я маю відзнаку Даждьбога і

можу провіщати майбуття. А до того я служив як прибирач в огорожі та біля ідолів, отримуючи від святилища їжу та вбогий одяг.

Того дня, коли я дізнався про відзнаку Неба, Силеник та Оряна кохалися у жерцевому наметі. Силеник був старим, мав вісім разів по десять літ, але з жінками злягався щоденно. Завіса шкіряного намету була відхилена, і я, навчений ворогом роду людського, підглядав за нечистою грою кохання диявольських слуг. Оряна побачила це і сказала щось жерцеві, сміючись з мене. Силеник хотів мене побити мідним посохом, але Оряна зупинила руку його і провістила: «На ньому відзнака Дажьбога. Він – священного стада вівця, і не нам пасти його».

Того самого дня Оряна провела мене до немічного старця із жерців Велесових і той помастив мені лоба і пахви кров'ю чорного цапа. Так я став молодшим жерцем на Жулянському полі.

А незабаром відкрилася моя здатність провіщати дар мого життя, завдяки якому пережив я всі виверти химерної долі. Сталося це наприкінці літа сорок років тому, коли Аскольд у південному поході зрікся віри родичів-поган і просвітився благодаттю Слова Божого.

Була ніч, коротка та благодатна опісля жнив. Місяць стояв уповні, й не спалося мені. Пригадав я, що молоді жерці говорили про таємні містерії за огорожею і ніч повного місяця. Казали, що в таку ніч Оряна танцює на жертovníку на честь Дажьбога. Танцює без одягу, гола, намащена священною маззю з конячого лою, з розпатланим волоссям і мідяним амулетом на грудях. Ті, хто бачив нічний танок Оряни, розповідали про нього з дріжжю від захоплення і містичного переляку.

І я, грішний непросвітлений слуга темних сил поганських, у спокусі небаченого видовища пішов через стомлено-сплячу вить до огорожі. Місяць тоді був великий, попелясто-срібний в ореолі блакитного, зеленого, неспокійного саява, яке огортало павутиння хмар-привидів, хмар із чорними безоднями вугільного злого неба – неба вкрадених зірок і місячної мертвотності, неба, де передчуття руху страшніше за нерухомисть. Під таким небом, думаю я тепер, радіють демони, проти такого неба повстають пророки, підносячись на крилах духу до неба Істинного, яке вище всіх застиглих небес-привидів. Думаю також, що Число того демонічного неба в ніч повного місяця року навершення Аскольдового було «шість». Так думаю я, учень Мелхиседека й авви Леонтія.

Численні колоди огорожі у містичному саяві срібного диска виглядали лиховісно. Масно відблискували поліровані часом кістки конячих черепів. Світлородні комахи несли своє гнилизняне саяво до тих черепів, немов душі прадавніх жерців здіймалися з чорного полум'я пекла у полишений ними світ.

Хідник під мідяним сонцем не охоронявся. Силеник добре знав забобонність розбійників із діброви і не боявся нападу. Вугільна темрява огортала суцї за огорожею речі. Але я не боявся, бо, не знаючи свободи, не знав і страху, немов тварина дурна, нетямуца.

На агеоліті було порожньо. Смолоскипи біля ідолів погасли, від каменя смерділо, й ніякої Оряни не було тут. Крадучись попри намети, я уявляв собі голе тіло пророчиці, намащене лоем, блискуче, як конячі черепи на колодах. Хтивє збудження огортало моє єство, але ось прийшов я до ідолів і не знайшов нічого, окрім смердючого агеоліта. Від розчарування мені стало зимно, і я підвів обличчя своє до місячного диска.

Дивне зеленкувате саяво огорнуло мене. Здалось мені, що Місяць збільшився втричі і щось дивне й неможливе – теплий холод чи холодне тепло – простягнуло свої руки від велетенського Місяця до мого обличчя.

«Сили Дажьбожі...» – прошепотів я, і демонське ім'я розкрило мені потаємне.

Побачив я срібну дорогу велетенських слимаків. Білі, слизотні, повзли вони цією дорогою з темряви у темноту. Були в них людські обличчя – обличчя мерців із стягнутою до вух блідю шкірою, з жовтими гнилими зубами. Аж ось проповз останній мерзений слимак-велетень, і

срібною дорогою цього слизу покотилося щось кругле. Я придивився і побачив голову воїна – вусату, голену, з довгим чорним аварським оселедцем.²⁰

І пізнав я кагана Аскольда з роду Дирового, володаря Києва. До того видіння бачив кагана я двічі. Він заходив до Силеника – завжди у чорній хазарській броні, в обладунку з потрійної шкіри і з важкою срібною бляхою на грудях. Бляха та особливо запам'яталася мені, бо була стародавньої роботи: бараняча голова з хитрими очима, зіркою між рогами й грецьким написом на кільці.

Але тепер тої розкоші не було. Відрубана голова котилася срібним слизом... і я заверещав. Видіння зруйнувалося, і серед дубів почув я голос Силеника. Мерщій побіг я від агеоліту, проколов собі ногу при втечі, але щасливо добрався до землянки.

На ранок Оряна, всезнаюча відьма Даждбога, спитала мене: «Що бачив відзначений при вівтарі?» Я розповів про Аскольдову голову, і сказала Оряна: «Не прожити йому і року».

Так і сталося.

В день зимового сонцестояння повернувся каган з півдня. Привів за собою ченців і пресвітерів християнських із Корсуня Таврійського. Був з ним владика Марко, висвячений за благословенням найсвятішого Фотія в єпископи Києва й усіх кресів Північних.²¹

Силеник виліз на дуба й дивився відправу, що її провадив владика просто неба. Потім заклав на агеоліті трьох цапів білих і покликав мене.

«Ось тобі знак Роду», – сказав старший жрець і подав мені трикутний червоний камінь із поганським символом курячої лапи. «Йди до хрестопоклонників і вклади знак Роду в чашу, з якої вони п'ють вино жертовне. Це моє на візантійців закляття».

І тут Бог милосердний подвигнув мене відмовитися.

«Дам тобі на три ночі Оряну», – сказав Силеник.

Але благодать Божа була зі мною в той день невідступно, і думав я, що то був день Різдва Христового, якого заради Промисел Божий охоронив мене від неспокутного гріха. Так я сьогодні повторюю слова пророка Ісаї: «Співати буду в ім'я Твоє, бо Ти здійснив справи чудні, собор древній істинний».

Силеник, напучуваний демонами, яким слугував, побив мене тоді, коли відмовився я вдруге, за задумом Божим, від сатанинського знаку і від Оряни, відьми-спокусниці. Але в той день Єдиний не звільнив мене від омани – шляхи Господнього Провидіння незбагненні та нешвидкі. Силеник не прогнав мене від капища, а знак Роду відніс у будинок владика інший жрець – Богу-мил.

Силеник наказав Оряні вийти за огорожу й піти у землянку до Богумила. Проте відьма відмовилася, заклала Силеника страшним закляттям і пішла від капища на північ, у печеру Велесову, що під Вишгородом, малим селом на березі Бористену. Можливо, дорогою до Вишгорода завітала Оряна до Дитинця каганового і розповіла про страшні прокляття, що Силеник посилав володареві та його дітям. Можливо, каганові сказали про це інші люди, не знаю. Але навесні прийшли до священних дубів вої, охрещені Марком, з дружини каганової, і покликали жерця до володаря.

Вийти Силеник відмовився. Натомість із діброви вийшли чотири волхви – кудлаті старезні діди з палицями і сокирами, чорними від жертовної крові. І сила демонська променіла з очей їхніх. Вої від капища повтікали, Силеник взяв собі нову наложницю з Берестова – прегарну білявку, ще дитину.

Вбили Силеника аж на Купала – християнським літургійним численням перед днем святого Іоанна Хрестителя. Перед цим була лиховісна чорна буря. Вітер три дні ніс із-за Дніпра

²⁰ *Аварський оселедець* – авари (племена з Північного Кавказу) захопили землі східних слов'ян у кінці VI – на початку VII ст. Авари мали звичай голити голову, залишаючи одне довге пасмо волосся – оселедець.

²¹ *Фотій* – патріарх Константинопольський у 858–867 та 877–886 рр. Висвячення Марка у єпископи Київські відбулося близько 881 р. (за іншими даними – у період VIII Вселенського собору 866–867 рр.).

степовий гарячий порох. У ніч, коли вітер ушух, Силеника знайшли в хіднику під мідяним сонцем із чорною стрілою в потилиці. Того дня капище лишилося без старшого жерця. Я увійшов на подвір'я без остраху – старший лиходій уже розмовляв з Даждьбогом. Буря накидала у капище гілки і пил, покосився крилатий Смарггл. У шатрі плакала білявка-наложниця, і, здавалося, чогось не було в цій виті.

Відлетів від неї важкий тисячолітній дух, і лишилась, як непотріб, неадаптована дерев'яна споруда: сточені комахами трухляві колоди, пожовтілі черепи здохлих коней, смердючий жертвник.

Мене охопило бажання чимось наповнити цей безглуздий простір, і, не знаючи інших слів до Єдиного, промовив я вголос Даждьбожу молитву, що її було співала Оряна:

Ой, Даждьбоже, сило роду нашого,
рік од роду бог наш невідступний,
рік од роду бог наш добрий, ярий,
вік од віку всього ти початок!
Ой, Даждьбоже, ти врожаю батько,
рік од року всіх дерев господар,
рік од року сила трав високих,
вік од віку всього ти початок!
Трьох доріг і трьох горбів володар,
трьох світів старійшина одвічний!
Ой, Даждьбоже! Дай свою нам милість
рік од року, вік од віку, завжди!

Слова тої молитви були гучні, але з дерев'яними, як у Смарггла, крилами. Не могли вони злетіти до неба і падали між дуби, слизом стікали по гнилих колодах додолу. А простір навколо залишався таким безглуздим, що промовив я вголос нове пророцтво: «До літнього сонцестояння впаде Київ».

Ніхто не почув цих слів, окрім білявки в шатрі, та вона була мала й не розуміла. Я втішав її, а потім піддався спокусі – і дай мені, Боже, хоч тепер замолити цей гріх. Злягання моє з наложницею було таке ж порожнє, як капище. Звірятами були ми. І втіха наша була звіряча, і число її було «п'ять». Так кажу я, учень Мелхиседека й авви Леонтія.

...Київ упав через десять днів. У капищі вже господарювали Оряна й новий жрець, волхв із Вересового капища Хальд – чорний бородатий велетень у чоботях із оленячої шкіри із мідяною бляхою на животі...

Ми з Богумилом без діла й без їжі вешталися коло баштового Дитинця та Торговища на Суводі, заходили за Оболонь, де були городи і щось-таки знаходили на споживу. Під час одного з таких походів і побачили ми варязькі струги, що пливли Дніпром-Бористеном. Вів їх ватажок із Нового Міста Сьєрн Хельг, з роду Еріксонів.²² Через два дні Хельг підступно вбив Аскольда, його синів Мезамера та Адира й став каганом Києва, намісником свого вуйка Рейрика, престол якого в Неагарді²³ – далеко на півночі.

Пізніше, в Ітхелі, мені розповіли про те, скільки хазарських дирхемів заплатили посланці царя Манасії варягам за цей похід. Серед радників Хельга були хазарські купці Захарія та Йосиф. Для останнього варяги три дні відловлювали людей у невольники. Першими у рабство пішли християни й родини Аскольдових дружинників. На третій день полювання дісталися

²² *Хельг* – «Олег Віщий» руських літописів, Новгородський та Київський князь (882–911 рр.) з роду Рейрика (Рюрика) Еріксона Датського. Рід Еріксонів належав до священного варязького клану Інґлінґарів.

²³ *Неагард* – Великий Новгород.

вони й до Желянської виті. Хальд боронив капище, і варяг у рогатому шоломі розрубав його навпіл разом із мідяною бляхою. Оряну відправили до нового кагана, а мене, Богумила і ще п'ятьох молодших жерців віддали наглядачам достойного Йосифа. Ідола Симаргла варяги встановили на носі свого човна, а рештки капища спалили. Збулися мої передчуття.

Зв'язаний, лежав я на ребрах варязького човна і дивився у блакитний зеніт літнього неба. Неба, де Даждьбог Світилени та Силеника прирік мене на рабство. Я не думав про справедливість, а думав про Долю. Я не знав тоді, що влада Долі тим більша, чим довше живе людина, не знав про причетність довгоіснуючого і про те, що над двадцятилітніми Доля не владна – їхнє-бо царство вибору, царство волі земної.

Не помишляв я й про втечу. Набагато пізніше, в Іхтелі, почув я від Мелхиседека: «Існує три визначення у часі – минуле завжди істинне, майбутнє завжди брехливе, сучасність невловима. Течіями життя володіє той, хто завжди встигає, але Вічність належить спроможним очікувати».

Небо тоді не дало мені спокою, бо було воно все у швидких хмарах – рухливе, марнотне. Я заплакав, але Єдиний був уже зі мною і послав мені на втіху пречудову комаху – величезну бабку з крилами, як дві долоні воя.

Задивився я на ту комаху, що всілася біля мене на знаряддя човна, й перестав плакати. За словами філософа, сталося так: «Спокій є трьох образів: образу смерті, образу кохання й образу пізнання». Так зустрівся я з образом пізнання і втішився, хоч грубі мотузки в'їдалися в тіло моє, а наглядач двічі вдарив мене взутою в чобіт ногою.

Дивна думка опанувала мене. «Даждьбоже, – думав я, – не пробач варягам сплюндрованого капища і помстись їм! Ти послав комаху, свій знак, і вибрав мене для помсти, бо ж Оряна казала, що обраний єсмь. А обрані так просто не помирають». Такі думки заспокоювали мене. І тепер, споглядаючи Пошук свій, думав я, що Єдиний був ближче до Силеника й Оряни, ніж до варягів у рогатих шоломах. За словами Апостола: «Попустив Бог усім народам ходити стежками своїми». Силеник, Оряна, Хальд ішли своїм шляхом до Єдиного, помилялись, потрапляли в лабеті Ворога, – але такі помилки, можливо, приємніші Суцтому, аніж тупа руйнівна злоба варягів. Так і Мелхиседек казав, хоч сам був іудеем: «Істина є згода між Суцим і створінням Суцого».

...Уночі човни з бранцями пристали до варязького табору на Песячому острові. Земляні люди поховалися, священні дерева Тангри прибульці спалили, а з простих дерев зробили огорожу. Більшість киян – жінок, дітей та поранених – варяги тримали в цій огорожі, але тих, хто міг утекти, позалишали у човнах зв'язаними. До острова підійшли хазарські кораблі з вітрилами, великі, як громадські стодоли. Вони належали найзаможнішим купцям із Тьмутараканії та Іхтелю – Йосифу, Захарії, Семендер-тархану.

У темряві чув я, як співали за огорожею християнські жінки: «Кіріє, елейсо!» – «Господи, помилуй!» П'яні варяги кричали щось на неоковирній своїй мові, іноді верещали дівчата, що їх гвалтували переможці. Сам я страждав від спраги, а голоду не відчував. Богумил, який лежав поряд зв'язаний, намагався послабити мотузки, відтягуючи вузли зубами, але зламав зуб і облишив шарпатись. Над ранок я забувся важким, як меотійська ртуть, сном.

Ранком на Песячий острів упав холодний туман. У тому тумані пізнав я перші варязькі слова: «кнаг» – «воїн», «лейданг» – «човен». На тій ладді, де були бранцями ми, Желянські жерці, порядував ярл²⁴ Хальблот, родич кагана Хельга. За його наказом нам дали розведеного пива, по шматку солодкої паляниці й зняли із нас мотузки та весь одяг.

Прийшов покупець людських душ – достойний Йосиф, до якого ярл та вої зверталися шанобливо «адаль», тобто «шляхетний, високороджений». Був Йосиф могутньої статури, з кучерявою сивою бородою. Велике тіло купця вкривав чорний оксамитовий каптан, мав він на

²⁴ Ярл – незнатний військовий ватажок або суддя у варягів.

шій потрібний золотий ланцюг, на якому висів талісман – золота п'ятикутна зірка, на кожному пальці горіли дорогоцінні персні, а пиха того Йосифа перевищувала всю розкіш його одягу. За Йосифом слуги несли червону скриню із сріблом.

«Ададь Йосиф, – сказав йому Хальблот, – ось раби молоді та гарні». Хазарин оглянув нас і наказав слугам дати Хальблоту зв'язку срібних монет. Богумила й біляву Силеникову наложницю Йосиф відокремив від нас – забрав до свого гарему. Пізніше я довідався, що Богумилові його вродливість обернулася на зло – з нього Йосиф зробив євнуха. Як я молився тоді, дякуючи Богові за вилицюватість та капловухість, що врятували мене від скопцевої долі!

На хазарський корабель нас не перевели – Йосиф найняв лейданг і воїв Хальблота охороняти караван на шляху до Саркелу. Нас і далі тримали на варязькому човні, тепер уже як веслярів. До веслування були ми не звичні – то варяги посадили нас на весла по двоє. На іншому боці лейданга з веслами легко вправлялись могутні кнаги Хальблота. Відплили ми вночі, бо Хальблот плыв з Йосифом без дозволу кагана, який ще замирював вогнем та мечем роди склавинські навколо Києва.

Течія та вітер допомагали нам. На веслах пливли рідко – Хальблот підняв біле вітрило, і лейданг хутко побіг перед кораблями Йосифа. Замикав караван лейданг ярла Хокона. Йосиф і Хокон були великі приятелі. Купець подарував ярлові двох дівчат-бранок, та Хальблот як узнав про це, то весь день гарчав від заздрощів, немов звір, і просив Тюра, варязького бога, спопелити хазарина блискавкою.

Зате на лейдангу Хальблота був Симаргл, якого варяги вкрали в капищі. Дерев'яний людино-птах гордо стояв на носі човна, оглядаючи шлях попереду. А ніс Хоконового човна прикрашала лише стара тріснута дерев'яна «масмі» – ведмежа голова грубої роботи. Вої Хальблота, коли напивались увечері, кричали Хоконовим воякам: «Веслярі дохлого масмі!..» Ті у відповідь підіймали над бортом лейданга голих дівчат, подарованих Йосифом, і, регочучи, радили Хальблотовим варягам зробитися скопцями.

Ярл Хальблот навіть пообіцяв своїм воям, що під час зупинки на острові Лава купить їм за власні гроші бранку.

Я вже почав розуміти мову варягів і знав, що на острові Лава Йосиф сподівався поповнити запаси води та харчів, а також придбати у печенігів нових рабів та коней, за яких уже розплатився; і до Саркелу караван піде через Степ. Великі кораблі не змогли б пройти Дніпрові пороги, а південніше, біля Меотського озера,²⁵ кочували ворожі хазарам племена хана Кубрата, спільника Візантії. Але цим планам не судилося збутися. Знову настав день, коли Промисел Божий невідвратною десницею спрямував долю Йосифового каравану і мою долю на визначений ним незбагнений шлях.

Того дня на лівому березі Дніпра побачив я велетенські кам'яні ідоли – баби. Ці прадавні боввани були більш древні, аніж Свентовитів кам'яний ідол у капищі Силеника. Силеник розповідав нам, що ці кам'яні баби були пращурами наших предків, але плювали на лице Даждьбоже, звучи його бісом Ташбешем, і він прирік їх почути його Голос – і стали вони каменем. Старий жрець, що висвятив мене у жерці, казав, що під тими бовванами лежать поховані вороги Києва – почвари, проти яких боролися у давні часи спільно мої родовичі й хазари. Як не стане їх, то розкриється Степ і воскреснуть вороги. А перемогти їх зможе тільки Святий Витязь Еркін.

Дивлячись на кам'яних баб, став промовляти я молитву до Даждьбога. Кнаг Свергельд, який із варягів найкраще знав нашу мову, почав сміятися з мене, кажучи, що моя голова перегрілася від спеки. І тоді якийсь дух увійшов у мене, і серед спеки зробилось мені зимно, і став я пророкувати, і сказав ярлові та воям його, що не встигне знову піднятися сонце над Велесовим Степом, як душі Хальблота, Свергельда і брата його Індульфа відійдуть до померлих предків, а

²⁵ *Меотське* (або *Меотійське*) *озеро* – Азовське море.

Йосифа Бог покарає за зло його. І було щось таке у моєму обличчі, що зблідли варязькі витязі, і мовчки відійшли від мене, і боялися дивитися у бік зловісних ідолів на дніпровських кручах.

І сталося за словом моїм.

Хальблот, якому не терпілося дістатися до Лави, припустився помилки. Коли лейданги на кораблі увійшли у вузьку протоку між крутим правим берегом та островом, густо покритим лісом, ярл не послав вивідувачів обстежити шлях. А час ішов до ночі, й небо на сході вже було темне, як синя дербентська глазур в орнаменті тризнових чаш.

Раптом з боку острова полетіли стріли. Свєргельд і стерничий були вбиті одразу. У держално мого весла також встромилася стріла. Я запам'ятав її назавжди: у чотири лікті, з трикутним наконечником чорної криці, з воронячим пір'ям на хвості. Саме такі стріли виготовлялися в столиці правителя чорних булгар хана Кубрата – Балтаварі,²⁶ що на березі Лутави. Ніколи смерть для мене не втілювалася в якусь річ буття з такою повнотою, як у ту розбійницьку чорну стрілу. Як співав Богоотець Давид у Пісні Хвалітній: «Господь дав глас свій: пустив стріли і розсіяв їх». Ось такі знаки давав Єдиний як у часи Давидові, так і в наші останні часи.

Коли стріли вбили перших воїв, Хальблот розгубився. З Хоконового лейданга вже кричали: «Св'їнфіз йон!» – «Розбійники!», а ярл навіть не зняв щити з лівого борту. Коли стріла влучила в нього, Хальблот стояв якраз наді мною і впав на мене – важкий, мертвий. Його панцир порізав мені шкіру, і кров моя і Хальблота залила все. А вої думали, що я мертвий. Переляканий, лежав я під убитим ярлом і молився Єдиному, й страшно мені стало, коли я згадав про своє пророцтво.

Урешті-решт напад розбійників було відбито. А все ж вони встигли спалити один із хазарських кораблів. Також був тяжко поранений син Йосифа – Обадія. Йосиф сказав опитати всіх рабів, чи не вміє хтось лікувати рани.

Колись бачив я у капищі, як лікували людей Силеник і Оряна. Після бою я допоміг одному з варягів вийняти стрілу з рани. І коли на березі люди Йосифа шукали лікаря, варяг Тревор, якого обрали ярлом замість Хальблота, вказав їм на мене: «Ось цей зівш (раб) уміє лікувати й передбачати майбутнє. В ньому дух небесних Валарів – він урятує Обадію. – А потім додав: – А як не врятує – забийте його».

Наглядачі повели мене до намету достойного Йосифа.

Намет той був шкіряний та великий, як зала. По кутах його ховалися перелякані слуги й наложниці, а посередині під двома стовпами, до яких були прив'язані смолоскипи, лежав молодий хазарський воїн у срібному обладунку – блідий, мов восковий.

Над ним плакав, рвав волосся на голові, кляв долю трьома мовами достойний Йосиф.

Іудейською він молив Єдиного: «Елої, макар хайімей!» – «Боже, джерело життя мого!»; варязькою кляв невдачу Хальблота; по-нашому кляв себе, що залишив каганові Хельгу свого лікаря.

Старший наглядач підвів мене до пораненого. Розбійницька стріла влучила у щілину між надгрудною бронєю і срібним нашійником воїна. Слуги Йосифа перепиляли нашійник, витягли стрілу, але Обадія втратив багато крові й дух його блукав в астральних чертогах, не знаходячи напівмертвого тіла. Я згадав старе демонське закляття, що його промовляла Оряна над утоплеником-рибалкою. Не буду в цій розповіді наводити слова того закляття, бо демони мають здатність жити в знаках, нанесених на площину, і шкодити звідти людям. Але закляття це є могутнє, древнє і діє на неохрещених із дивною потугою.

І прорік я над Обадією Оряніне закляття.

І, за словом закляття, схопили демони у потаємних глибинах блукаючий дух Обадії і перенесли його у світ наш, світ вибору. Й увійшов дух у тіло, і відкрив Обадія очі, і сказав: «Еліашів!», що означає «Бог відроджує!».

²⁶ Балтавар – нині Полтава.

Але треба ще було зупинити кровотечу. Спочатку промив я рану білим вином і приклав до неї попіл і палену тканину, і сказав наложниці тримати ту тканину не відходячи. А сам пішов шукати трави, згадуючи науку травну. Ніхто не тримав мене і не наглядав за мною. На світанок знайшов я мокряну траву і приклав її до рани. Увечері ще був в Обадії жар, але наступну ніч він спав спокійно, а наложниця гріла його своїм тілом. Через добу всі побачили, що смерть відступила від сина Йосифового і видужує він.

Тоді сказав мені достойний Йосиф перед людьми й жінками дому свого:

– Ось я, Йосиф, син Нафанів, кажу тобі, зівш: радій, бо приніс ти радість найславетнішому роду в Хазарії. Тепер будеш ти вільний, і лікарем будеш при домі моєму, і ім'я тобі даю – Гафаг, що означає «дар, істина».

Так серед речей суцх знайшов я своє друге ім'я, але то було ім'я зовнішнє – для інших, а для себе, як істинне внутрішнє ім'я, залишив я родове – Ратибор. Мелхиседек пізніше пояснив мені, що всі складні речі в ойкумені мають зовнішні і внутрішні імена: зовнішні – як панцир проти злих сил світу, внутрішні – як заповіт Єдиного для існування. Усе, що має одне ім'я, – беззахисне, а все безіменне не існує.

Подорож до Саркелу через Степ пройшла без пригод. Йосиф двадцять років водив невільницькі каравани від Дніпрових порогів до Білої Вежі й потурбувався про свою безпеку, породичавшись із тарханами місцевих племен. Три його доньки були старшими бонами кагана Багорега й печенізьких тарханів Куви і Савата. Сават дав Йосифу охорону, коней та їжу. З караваном у Саркел подалось п'ятеро варягів із лейданга Хокона, а інших купець відпустив, відрахувавши рогатим воям три низки срібла.

Про Великий Степ чув я від старих київських воїв, від Силеника і байгарів-стерничих, що співали на становищах караванів під гусли думи про прадавні війни з готами та аварами. Колись славетні кагани склавинські Преслав, Кисик та Івель володіли всім Степом як вотчиною. А в теперішні часи Великий Степ опосіла Хазарія, і навіть могутня Імперія рومیїв не здатна була захитати хазарської потуги.

Великий Степ неосяжний і сповнений волі. Знаки, які Єдиний розкрив над Степом, рухливі та небезпечні. Тільки у Степу відчуваєш драглисту велич небесних хмар, що їх сповідники Монхе-Тангри, Вічного Неба, вважають диханням свого бога. Все у Степу нетривке, рухливе – і що може бути більш дивне, ніж рухлива Вічність. Вітер за чверть доби змінює все навколо: хмари і трави, колір і смак повітря. Степ – це приховане Суцце, бо все, що хоче схватись, бачить спостерігача здалеку і ховається швидко. Швидкість тут не відзнака, а спосіб буття; відзнака в Степу – спокій. На спокій мають право лише кам'яні баби. Їм ніхто не загрожує, окрім гніву Єдиного. Все інше, що йому суджена смерть, усе суцце в Степу рухається і змінюється – і ніхто не скаже, що в нього попереду визначеність, якщо поряд Степ.

Птахи у небі нагадують літери іудейського письма. Ті, що вірять у Тангру, визначають майбуття за летом птахів. Майбуття в Степу – це два-три дні попереду. Ніхто не провіщає на місяць чи на рік. Для рухливого світу ці обрії Хроноса незрозумілі, як Вічність. Незбагненність Великого Степу краще за всіх визначив Мелхиседек: «Степ – це те, про що написано в Торі,²⁷ а в Торі написано про все. «Степ і Книга не сумісні, і народи, що народились у надрах Великого Степу, ніколи не знайдуть своєї книги, хоча шукати її будуть довгі тисячоліття. Може, колись напишуть Книгу, в якій літери кожної миті будуть мінятися місцями і створювати нові слова, щоб знову змінитись, – тоді це буде книга Великого Степу. Саме Степ навчив мене за оманливим спокоєм речей бачити їх невлівимо-мінливу сутність; за кількістю бачити Число; за іменами Божими – неназваність Єдиного.

²⁷ *Тора* – П'ятикнижжя Мойсея, перші п'ять книг Старого Завіту, основа іудейського Закону. В кабалі Тора ототожнювалася з вичерпним кодом Усього Суццого.

Як Всесвіт почався Словом і Числом, так Великий Степ почався Вітром. Усе життя Степу нагадає сон і згадку про той Перший Вітер, про той первісний рух від Єдиного. Так і буде Степ спати і згадувати до кінця часів, коли повстане все, і він повстане, і Вітер повернеться до нього. Не початком, а Судом Божим.

Перехід наш через Степ був важким. Не ставало води, і від спеки не було спасіння. На третій день після початку переходу відійшов до Господа праведник владики Марко. Від незної хвороби недалеко від Саркелу вмерло четверо печенігів і білява Силеникова наложниця, ім'я якої я забув. Перед смертю вона сказала мені, що бачить жінку в чорному одязі, яка йде до неї на червоних хмарах. І досі я здригаюсь від жаху, коли згадую її обличчя при цих словах.

На двадцятий чи двадцять перший день переходу – пам'ять зраджує мене, бо під нашаруванням подій кількість втрачає числову визначеність, – ми підійшли до Саркелу.

Ніхто точно не знає, чому фортеця дістала це дивне ім'я – Саркел. Людята казав мені, що це ім'я одного з архангелів, в Ітхелі²⁸ дехто називав Саркел Шарацером, «володарем вогню», бо тільки в цій фортеці можна було сховатися від степової пожежі. Гузи нарекли Саркел Західним муром, а мої родовичі й булгари називають цю фортецю Білою Вежею.

Так, побачивши Саркел, я вперше побачив Хазарію і вступив у її дивний світ, де всі речі мають явні й приховані назви і де влада є знанням прихованих назв.

Розташований Саркел на березі ріки Бузан,²⁹ яка вужча від Дніпра та Ітелі, але втричі ширша за будь-яку річку в межах Імперії.³⁰ Бузан із трьох боків обтікає Саркел, а з півночі фортеця має два рови, заповнені водою. Між зовнішнім і внутрішнім ровами збудовані землянки аланів та чорних булгар, а між внутрішнім ровом та муром Саркелу стоять юрти гузів та печенігів. Сама фортеця має довгу зовнішню стіну, сім ліктів завтовшки і заввишки тридцять ліктів, складену з цегли. У стіні з півдня і півночі є дерев'яні брами, вкриті металевими пластинами на зовнішньому боці. Ще одна цегляна стіна поділяє Саркел на дві частини – південну та північну. У північній частині збудовані дві гігантські вежі, заввишки сто двадцять ліктів. До висоти п'ятдесят ліктів вежі складені з величезних кам'яних брил, а вище – цегляні. Верхня частина обидвох веж обличкована білим мрамуром, і я думаю, що саме це обличкування дало Саркелові ім'я Білої Вежі. На одній з башт вивішений прямокутний шмат чорного оксамиту із зображенням срібного семисвічника – зовнішнього знаку Хазарської держави. Почав будувати Саркел візантієць Петрона у п'ятий рік правління імператора Теофіла, а завершив будову хорезмійський філософ Шамсутдін у третій рік правління Михаїла, сина Теофілового.³¹ У дні мого перебування у Саркелі у фортеці і за зовнішнім ровом мешкало більше п'яти тисяч хазар, гузів, чорних булгар³² і склавінів. За день у Саркелі продавали стільки телячої шкіри, скільки продають її на Константинопольському ринку за тиждень, а зброярні Білої Вежі славились на весь Великий Степ. На Лівому березі Бузану, біля Саркелу, є розорані землі, і живуть там алани – народ мирний; серед них багато християн.

Не раз я розглядав фортецю і з лівого, і з правого берегів Бузану, вночі і вдень, з різної відстані. Саркел – син і батько Великого Степу. Він, як сила посеред розлогого безсилля, – цегляно-червоний і білий серед сірого, жовтого, зеленого степового моря. Але він також є минулим серед Вічного. Степ був завжди, був задовго до Саркелу, і коли від Білої Вежі не залишиться й згадки, Великий Степ усе ще буде таким – сірим, жовтим, зеленим. За словами пророка Ісаї: «Ти звершив дивне; зумовлення древні істинні. Ти перетворив місто на купу каменю, нездоланну фортецю – на руїни».

²⁸ *Итхель* (або *Игиль*) – столиця Хазарії. Назва, можливо, походить від іудейського «йетхель» – священний осередок.

²⁹ Тепер – Дон.

³⁰ *Имперія* – Візантія.

³¹ *Теофіл* – імператор Візантії у 829–842 рр., *Михаїл III* – імператор Візантії у 842–867 рр.

³² *Алани, чорні булгари* – племена, які мали кочів'я у Хазарському Степу наприкінці IX ст. *Гузи* – тюркський племінний союз, найчисленніший між Волгою та Уральськими горами у VIII–IX ст.

І в одну з ночей під Саркелом, коли зірки Зоряної Мережі пророчили щось над холодним мармуром найвищих веж фортеці, взнав я Число Саркелу. Число його – десять. Так кажу я, Олексій Склавин, учень Мелхиседека та авви Леонтія...

Уперше побачив я Саркел з воза Обадії на вершині літа, в рік загибелі Аскольда, кагана київського, в п'ятий рік царя хазарського Манасії.³³ Був ранок. Степ, яким ішов караван Йосифа, ще спав у блакитному світанковому спокої, а на золотому тлі східного неба чорними стовпами з'явилися вежі Саркелу. Візничий, побачивши їх, провів долонями по своєму обличчю зверху вниз і сказав: «Ертар», що мовою гузів означає «осягнення очікуваного».

Караван підходив до Саркелу, і фортеця вже височіла в усій потузі своїй над срібною стрічкою Бузану, коли невідомо звідки з'явився загін кінних воїв. Обличчя в них були темні, широкі, з щілистими очима – обличчя печенігів. Але одяг цих воїв виглядав дивно для кочовиків: лускаті обладунки, круглі бляхи на поясі, пластинчасті сталеві шоломи й плащі з білої струменистої тканини. Очоловав загін неймовірно товстий воїн у позолоченому шоломі, з поясом, геть усіяним великими золотими бляхами. Мав він одне око, на ньому був незвичний панцир із неймовірно грубої шпичастої сірої шкіри, а голос у нього був, як сурми ерихонські.

То був Ерге-багатур,³⁴ славетний витязь саркельський, котрий підкорив Ітхелю дванадцять племен Вовчого Степу і розбив візантійського протоспафарія³⁵ Віталія у битві під Таматархою, що на Меотійському озері. Але найбільшу славу Ерге-багатур здобув не у військових походах. Замолоду, коли мав ще обидва ока і гнучке, не заросле салом тіло, убив, кажуть, у землях буртасів³⁶ Дракона і зробив з його шкіри нездоланий панцир. За таку звитягу зверхники хазарські призначили Ерге-багатура, Переможця Дракона, начальником саркельської залози.

Переможець Дракона наблизився до каравану і викликав Йосифа. Потім наказав п'ятьом варягам, що йшли з караваном, вийти наперед, і щойно вони вийшли, п'ять чорних печенізьких стріл вкоротили життя кнагам з лейданга Хокона. Вої Ерге-багатура почали знімати із вбитих зброю і обладунки, а Йосиф, повернувшись до каравану, пояснив, що в Києві новий каган Хельг раптово зрадив Хазарію й убив купців іудейських. За два дні до прибуття каравану в Саркел туди прискакав розвідник і розповів, що після жнив Сьєрн Хельг і варяги з Києва та Неагарда збираються в похід на Хазарію. Усі варяги-найманці після такої звістки були забиті; така сама доля спіткала й варягів Йосифа – Харальга, Еріка Довгого, Еріка Кривого, Хрофта і Харбарда. Дивно, але я досі пам'ятаю їхні імена. Хрофт навчав мене варязької мови, а Ерік Довгий був охоронцем Обадії. Так вони загинули.

...Невільників та коней Йосиф залишив під охороною за зовнішнім ровом Саркелу, а я з наближеними купцями вступив за мури великої фортеці. У південній частині Саркелу було багато цегляних будинків купців та зверхників; найбільшим серед них був будинок Йосифа, сина Нафанового, – він мав два поверхи і три прибудови для слуг.

В одній із цих прибудов Йосиф з милості своєї дав мені комірчину із земляною підлогою та піччю, складеною з великих цеглин. На підлогу слуги поклали подвійну повстину, а вдячний Обадія за три міри пшениці купив мені наложницю-булгарку. Була вона старша за мене, негарна і мовчазна.

³³ *Манасія II* – цар Хазарії. Номінально Хазарією правили Великі Кагани з династії Ашина. Реально влада зосереджувалась в руках царів (беків) з іудейського роду рабина Обадії. Останній цар Хазарії Йосиф (920–965) залишив нам перелік цих царів без дат і термінів їх правління: Обадія, Єзекїл, Манасія I, Ханукка, Ісаак, Завулон, Манасія II, Ніссі, Аарон I, Менахем, Веніамін, Аарон II і сам Йосиф, лист якого до іспанських євреїв досі залишається головним джерелом наших знань про Хазарську державу.

³⁴ *Багатур* – у тюркських племен IX ст. – воєначальник з незначного роду, який відзначився військовою звитягою.

³⁵ *Протоспафарій* – титул командувача особистої гвардії візантійського імператора.

³⁶ *Буртаси* – предки або близькі родичі слов'янського племені в'ятичів.

Так почалося моє життя у Саркелі. Завдяки балакучості слуг Обадії я зажив слави великого цілителя і провидця. Більшість мешканців фортеці хворіли на очну гноянку, траплялися важкі розлади травлення. Лікувати такі хвороби я вмів, ще слугуючи при капищі, й незабаром у мене завелися перші дирхеми, зароблені Оряною наукою. З'явилися і друзі.

Першим з них став мій родович – коваль Людята. Поселився він у Саркелі за київського кагана Бравлина, Аскольдового діда. Майстром він був надзвичайно вправним, за що іудеї так і називали його – Шамв Хайнан, Знаменитий Коваль. Людята мав дві майстерні – одну у військових стайнях Ерге-багатура, другу – в самій саркельській цитаделі. Він завжди називав мене склавинським ім'ям – Ратибор, і з його легкої руки гузи і булгари Саркелу стали звати мене Ратбер-хемер, лікар Ратбер. І тільки хазари завжди зверталися до мене на ім'я Гафаг. Людята був язичником і в майстерні тримав дерев'яного боввана богині Мокош.³⁷ Боввана він зодягав у парчевий каптан і щонеділі змащував олією. Безліч молитов знав саркельський Шамв Хайнан і промовляв їх перед Мокошшю щодня з дружиною Ставою і дітьми – Даном і Яриною. Розмовляв він на всіх мовах Саркелу – того степового Вавилону, – і любили його в Саркелі всі. Лише одна людина була йому смертельним ворогом – начальник внутрішньої фортеці хорезмієць³⁸ Джанібек. Обопільна ненависть цих двох людей мала невідоме мені давнє джерело, і, напевно, якби Людята не був потрібний містові, Джанібекові найманці давно б відправили його язичницьку душу до вогненної геєни.

Людята першим розповів мені про зверхників фортеці. Номінально начальниками зовнішньої і внутрішньої її частин були, відповідно, Ерге-багатур і Джанібек. Але я вже казав, що в Хазарії усі речі мають явний і прихований зміст. Так було і з владою у Саркелі. Справжнім володарем фортеці, від одного слова якого тремтіли і Переможець Дракона, і гордий хорезмійський витязь, був непоказний чоловічок, якого звали рабі Ізраель. Рабі жив у цитаделі як простий іудейський священик, але носив під одягом золоту п'ятикутну Зірку Соломона, на якій був написаний його таємний титул – Спостерігач Заходу. Казали, що поряд з цим написом на Зірці були зображені таємний герб Хазарії і печатка самого царя Манасії. У поточні справи рабі Ізраель ніколи не втручався, але всі розвідники та шпигуни, що ночами прибували до фортеці, йшли тільки до Носія Зірки, і всі важливі наради відбувались у підземеллі фортечної синагоги. Окрім Зірки, рабі носив під одягом священика надзвичайно тонку й міцну кольчугу. Про це не знав ніхто, крім Людяти, котрий цю кольчугу виготовив. Він зробив кольчугу й для мене, бо мудро передбачив, що його друг може стати ворогом Джанібєка.

Другим моїм приятелем у фортеці став Ярамаг-тархан, син кагана ясів Багорега, якого хазарці тримали у Саркелі заручником вірності його батька. Це був легковажний молодик, що мав пристрасть до вина, жінок і полювання. Людята був єдиним мешканцем фортеці, до порад якого Ярамаг-тархан хоч трохи прислухався. Мені він став довіряти після того, як я вилікував його улюбленого пса. Саркельські розбишаки й шибеники обходили мене боком, знаючи, що Ярамаг-тархан мені протегує. Ніхто у фортеці не ображався так легко, як син Багорега, й ніхто не вмів так швидко знести мечем голову кривдника, як це робив Ярамаг-тархан.

У Ярамаг-тархана була велика мрія – повторити подвиг Ерге-багатура, вполювати Дракона. Він не міг спокійно дивитися на Ерге, коли той у панцирі з драконячої шкіри виїжджав з фортечної брами на чолі загону кіннотників. Мене також цікавив Дракон. Іудеї називали його «тафім», булгари – «зеркелев». Жили Драconi, згідно з мисливськими свідченнями, на північ від Саркелу в землях буртасів між річками Ітель, Бузан та Огар, де посеред Степу Божа Воля розташувала величезні, порослі очеретом болота. Мисливці розповідали мені і Ярамаг-тархану

³⁷ *Мокош* – слов'янська богиня, яку вважали берегинею вогнища. Праматір молодших богів річного господарського циклу.

³⁸ *Хорезмієць* – виходець із Хорезмійського султанату, ісламської держави, яка посідала південь Середньої Азії (між Іраном та Індією).

про дивних чудовиськ, що населяють ті болота: про велетенських ропух, які полюють на вовків, про драконів, про зміїв завдовжки з два стадії...

Ярамаг-тархан усе поривався на велике полювання у мочарі, але в Саркелі чекали нападу київського кагана, і рабі Ізраель заборонив усі мисливські експедиції.

Так пройшла осінь того пам'ятного року, а нападу не було. Вже східні вітри принесли перший сніг, коли розвідники повідомили, що Вільг вирушив на південь – до Евксинського Понту.³⁹ Наближені до начальників люди казали, що Ерге-багатур пропонував на таємній нараді піти у похід на Київ, але рабі Ізраель не підтримав його. Натомість великий загін був відправлений у землі бунтівних касогів,⁴⁰ котрі відмовилися платити данину Ітхелю.

За зиму я оволодів книжною премудрістю і вже навесні вільно розбирав грецькі та іудейські написи на стінах фортеці. Людята казав, що на його пам'яті ніхто не вчився письма так швидко, як я. Уже наприкінці зими Єдиний послав мені пророче видіння. Бачив я у тому видінні велике місто, хоча до того поселень, більших за Київ і Саркел, бачити мені не доводилось. Місто було червоне, і чорне, і золоте. І грізне. Червлене сонце стояло над ним. І було в тому місті безліч споруд кам'яних, високих. І от на даху одного з будинків того міста побачив я велику чашу з чорного каменю. І на тій чаші написи незнаними мені літерами. А в чаші горів біло-зелений вогонь, холодний та примарний.

Біля чаші стояв старий у білому одязі й молився вогню. І почув я його слова:

О, Дажьбоже, каменів батько,
і води батько, і людей,
і міст людських, і загибелі тих міст,
і влади тих, що несуть загибель!
О, Дажьбоже, перший і останній,
всіх повстань початок і пожежа,
всіх царів і владарів загибель!
О, Дажьбоже, Місто заклинаю
я твоїм страхітливим закляттям!

І сказав той старий закляття Місту червоному, золотому, чорному. А потім обернувся і побачив мене. І спитав: «Хто ти?» А очі його під білими бровами були чорні, як пекельна безодня.

Я сказав: «Я Ратибор, лікар дому Йосифового, із Саркелу».

А він промовив: «Я Овой, верховний жрець Дажьбожий. Я закляв Місто останнім закляттям».

Я сказав: «Ти давно помер, Овою. Померла твоя дочка Світилена, й онук твій Силеник убитий. Тебе немає, Овою».

А він промовив: «Я є, і я закляв це Місто!»

І видіння щезло. І сьогодні з острахом думаю я: котре з міст заклято Овоєм? Київ? Саркел? Ітхель? Не знаю і молюсь за кожне...

Весна шостого року правління царя Манасії Другого була сухою і теплою. Ще до Великодня зазеленів Степ, а в Саркелі дізнались, що каган київський Сьєрн Хельг далеко на Заході примучує до данини деревлян, котрі живуть у Зміїних землях. Саркельці зітхнули з полегшенням, а достойні купці почали лаштувати торгові каравани, кораблі, товарну худобу й найманців для охорони. Зі Степу до Саркелу приходили знані й незнані кочові орди і продавали сіль, шкіру та дівчат на гомінливому базарі біля зовнішнього рову. Весь Степ навколо фортеці

³⁹ *Евксинський Понт* – Чорне море.

⁴⁰ *Касоги* – плем'я, яке мешкало на Таманському півострові біля Тамтархи.

вкрили шкіряні й повстяні юрти, й худоба знову перефарбувала береги Бузану зі смарагдового кольору у сіро-чорний.

Цього року Обадія, син Йосифів, мав уперше самостійно повести торгові кораблі у Фанагорію.⁴¹ Передбачалось, що і я вирушу разом з ним до Евксинського Понту. Та рука Єдиного вже нависла наді мною.

У дні, коли повітря наливається літньою спекою (думаю, напередодні свята Святої Трійці), мисливці принесли з півночі новину, що з буртаських боліт вийшов Дракон і з'їв безліч сповідників Тангри на берегах ріки Огар.

Ярамаг-тархан на колінах просив рабі Ізраеля відпустити його на полювання, але Носій Зірки благословив виправу лише після того, як сам Ерге-багатур став на чолі мисливського загону. До Ерге та Ярамага приєдналися сини багатих купців – Пінхас, Самуїл та Ісаак, кожен зі своїм почтом. У полюванні вирішила взяти участь улюблена жона Переможця Дракона, найперша красуня Саркелу Менгі-ханум, котра їздила на коні, як вой, і, за свідченням гузів багатура, в бою під Охесією⁴² вбила мечем двох касозьких витязів.

На полювання поїхав також старший син Джанібека – Ібрагім-кучук. У Саркелі всі знали, що Ібрагім набагато частіше, ніж треба, з'являється біля білої юрти Менгі-ханум, і не здивувалися. Йосиф і Обадія не бажали мене відпускати, але Ярмаг запевнив достойних іудеїв, що до відплиття кораблів мисливці повернуться у Саркел, і підтвердив свою певність золотим візантійським статером.⁴³

Ми їхали на північ уздовж Бузану, дорогою весняних лелек і нічних дощів. Місцевість була приємна: серед Степу траплялись квітучі гаї та діброви, а повітря вражало легкістю і п'янким присмаком нестримної квітучості. Тубільці-буртаси, котрі були данниками Хазарії ще з часів царя Ханукки, тільки почувши грізне ім'я Ерге-багатура, за першою вимогою давали нам ночівлю, їжу та покірливих жінок.

Однак настрої Переможця Дракона чимдалі гіршав. Під час розваг і полювання на качок Ерге доводилося постійно стежити, щоб красуня Менгі й Ібрагім не лишалися вдвох у дібровах та густому чагарнику. А ті двоє були невтомні у перегонах, полюванні, а може, й ще в чомусь, що змушувало єдине око багатура наливатись червоним злим блиском.

Я намагався бути ближче до Ерге і роздивитись драконячий панцир. Такої дивної шкіри я справді ніколи не бачив. Навіть шкіра носорогів, якою обтягували щити агарянські полководці⁴⁴ і зразки якої були у скарбниці Йосифа, за товщиною і міцністю не йшла в жодне порівняння з драконячою.

Вона була сіра, блискуча, з гострими шпичачками у два пальці. Металевий відблиск шкіри не тьмянів навіть на згинах, зберігався у зморшках і западинах мертвої оболонки Дракона. Потримати панцир в руках не випадало нагоди: Ерге-багатур ні на мить не знімав броню, навіть спав у драконячому обладунку.

На моє прохання розповісти про його двобій із болотяною потворою Ерге не відповідав нічого. Ярамаг утішав мене: «Хоч би який був той Дракон, ми все одно його вполюємо, і ти, хемер, усе побачиш».

На п'ятнадцятий день походу нам зустрілися перелякані буртаси, що втекли зі своїх землянок на кордоні великого болота. Буртаська мова мало відрізняється від моїх родовичів-склавинів, тож я розпитував болотяних мешканців і переповідав їхні слова Ерге і Ярамагу. Буртаси описували Дракона як неймовірно товсту і довгу змію з пащею у людський зріст. Почувши це, багатур вдоволено сказав: «Йохте, Зеркелев!» – «Це він, Дракон!»

⁴¹ *Фанагорія* – грецька колонія на Керченському півострові. Наприкінці IX ст. належала Візантійській імперії.

⁴² *Охесія* – місто в Абхазії.

⁴³ *Статер* – золота імперська монета. Вартість її коливалася від 20 до 30 дирхемів.

⁴⁴ *Агарянські полководці* – воєначальники ісламських (арабських) держав Азії та Африки. *Агарянські полководці* – воєначальники ісламських (арабських) держав Азії та Африки.

Один із тубільців за шматок срібла погодився показати нам болотяну дорогу, котрою Дракон виповзав до буртаських селищ. Ярамаг, Менгі-ханум, Ібрагім, Пінхас і я пішли у глиб чагарнику подивитись на шлях Зеркелева.

Тепер я згадую слова Мелхиседека: «Спочатку дивись на того, хто йде, а потім досліджуй шляхи його». Але в ті дні я стояв лише на перших приступках мудрості і волю Єдиного пізнавав за ознаками, а не за їх відсутністю.

...Ми довго просмикували свої тіла крізь щілини у колючих чагарниках, густих, немов частокіл, і твердих, як держална візантійських сарис.⁴⁵ Темрява вже накривала вологою чорною повстю колючі береги Бузану, коли ми дійшли до просіки у чагарниках. Стебла величезних колючок були тут поламані та зім'яті, немов стадо незнаних тварин пройшло просікою через болото. Під шаром знищеної рослинності хлюпотіла смердюча вода. «Тут ходив Зеркелев, – сказав проводир-буртас. – Тут його дорога». Ми дивилися на зруйновані чагарі, коли Ярамаг-тархан завважив відсутність красуні Менгі та Ібрагіма. Ерге-багатура не було з нами, але щирий шанувальник Переможця Дракона слідкував за честю свого кумира. Ярамаг сказав мені подивитись, чи немає зниклих на сухому островці, дерева якого ми бачили дорогою... Відходячи у пошуки, я не знав, що востаннє бачу Ярамага і Пінхаса, сина Мордехаєвого.

Швидко пішов я до островця, знаходячи стежки в чагарниках, немов за словом Йова Праведного: «Тікає, як тінь, та не зупиняється».

Острівець, що підіймався з мочарів на висоту людського зросту, був густо порослий тополями. Знаючи мисливську науку нечутної ходи, скрадався я, і зловісні передчуття затьмарювали мій дух у ту вечірню годину. На островці було світліше, аніж у хащах, і ще світліше стало, коли я вийшов на край галявини, вкритої повзучою папороттю.

Найгірші підозри Ерге-багатура виправдались: його улюблена дружина, окраса гарему найславетнішого витязя Великого Степу, найперша саркельська красуня Менгі-ханум стояла посеред галявини зовсім гола, а Ібрагім, син Джанібека, огорнутий демонським шаленством хтивої пристрасті, вклякнувши перед нею на колінах, блукав грішними губами в потаємних розкошах тіла її.

Ні до, ні після того дня не бачив я гарнішої жінки, аніж Менгі. Навіть святі слова Пісні над піснями не здатні підвестись до баченого мною у вечір Зеркелева. Менгі-ханум була вища від жінок степових родів, струнка й повногруда, а шкіра її була біліша за мармурові колони Палатійського палацу.⁴⁶ Істинно бачив я: «Заокруглення стегон твоїх – мов намисто, руками вправними витончене!» У дикій красі стояла вона, відкинувши голову, і сміялась, а руки її, прикрашені браслетами, спочивали на плечах коханця...

Так побачив я з волі Єдиного минушу досконалість світу сього і скажу істинно: якщо диявол спокушав пустельників Єгипетських, набуваючи образу жінки, подібної до Менгі-ханум, то праведність цих мужів заслуговує на вселенське здивування.

Я ж був тоді лише юним поганином – тож не дивно, що від баченого бісівська хіть опанувала моє ество. І дивився я, ховаючись у корчах, на гру і пестоці, на проникнення і тремтіння плоті, і палав від бажання.

Раптом за моєю спиною, у глибинах болота, пролунав страхітливий зойк смертельно наляканої людини. І не встигло відлуння того зойку заблукати поміж тополями островця, як могутнє ревіння незнаної істоти донеслося звідтіля ж.

Зойк і ревіння почули на галявині. Ібрагім повернувся і побачив мене. Я не став чекати – побіг. Уже добігаючи до чагарнику, відчув, як щось ударило мене в спину. То була стріла Ібрагіма – і тільки Людятина кольчуга врятувала мені життя. Від удару я впав у сморідну багнюку, але знов почулося ревіння – зовсім близько. Звук цей підняв мене на ноги, і в примарному

⁴⁵ Сариси – короткі грецькі списи з масивними лезами.

⁴⁶ Палатійський палац – головний палац візантійських імператорів у Константинополі.

місячному сьайві я побачив щось велетенське, чорне і невідпорне, що, розтрушуючи болотяну парость, сунуло до острівця.

Розбризкуючи воду, спотикаючись і падаючи, втікав я від чудовиська. Тепер, на віддалі багатьох років від днів, проведених у буртаських землях, мені здається, що Зеркелєв не гнався саме за мною – інакше б я від нього не втік. Незграбно, навмання, дуже довго йшов я крізь багву і не чув за собою Драконового ревіння.

Аж ось, розсунувши очерет, побачив я простору воду – Бузан. В очереті мені пощастило знайти плавучу колоду і, тримаючись за неї, вибратись на сухий берег. На світанку я дістався до полишеного мешканцями буртаського селища і впав від утоми на травнисту обалину напівзруй-нованої землянки. Близько полудня у селище завітав вершник – Самуїл, син Єзекії, один із саркельських мисливців.

Самуїл розповів, що на стоянці мисливців Ерге-багатура теж чули зойк і ревіння Дракона. Ерге з вояками кинувся нас рятувати, але до ранку ані Дракона, ані тих, хто ходив дивитись на Зеркелів шлях, не знайшли.

Вже на сході сонця мисливці-буртаси витягли з болота непритомну Менгі. Рятівники якраз почали гвалтувати напівживу жінку, коли їх заскочив Ерге-багатур і порубав хтивих невдах на шматки. На острівці знайшли скривавлений обладунок Ібрагім-кучука та руйнівний слід Дракона. Пінхас, Ярамаг-тархан та провідник зчезли безслідно.

Невдовзі після мого повернення на стоянку Ерге наказав припинити пошуки. Виявилось: під час пошуків щезло двоє слуг Ярамаг-тархана. Самуїл припустив, що вони втекли до гузів на лівий берег Бузану. Ерге-багатур довго розпитував мене про нічну пригоду, і я розповів йому все, окрім баченого на острівці.

Свою дружину, налякана душа якої все ще ховалася за межами найкращого в світі тіла, Ерге відправив до славетних буртаських жерців-цілителів у капище Арпавута. Мого лікарського мистецтва стало на те, щоб на шляху до капища Менгі розплющила очі, в яких плотський біль згоряв у полум'ї єдиного запитання: «Ти розповів Ерге?...»

«Я нічого не сказав», – відповів я на її німе запитання. І очі Менгі закрилися і розкрилися знову безоднями вдячності. Вона зняла з руки золотий браслет, прикрашений великим рубіном та хитрою застібкою у вигляді лев'ячої голови, і віддала його мені...

Капище буртаського бога Арпавута виглядало зовсім інакше, ніж Желянська вить. Бовван Арпавута був уміщений у найдавший закуток величезної печери, яку буртаси викопали на східному боці священного пагорба Карахел над річкою Огар. Верхівку Карахелу прикрашали чотири білі камені, що їх буртаси називали «зубами Арпавута». В печері жили славетні на всю північну частину ойкумени цілителі і волхви Мукулу та Стояр – старезні діди з предовгими сивими бородами. Навколо Карахелу розбудували ціле містечко, добра половина мешканців якого були родичі цілителів – їхні діти, онуки, правнуки, незліченні дружини та наложниці. Розбійники обходили Карахел найдальшими шляхами, боячись мстивої вдачі Арпавута, – тож містечко було ситим і буяло безпечним життям. Тисячі хворих приносили в капище срібло і золото, дарували Арпавутові ягниць і жінок; ось і Ерге-багатур наказав мені передати Мукулові і Стояру п'ять золотих візантійських статерів, на які у Саркелі можна було б купити великий табун невтомних печенізьких коней.

Менгі-ханум, як поважну особу, цілителі поклали в самій печері, біля шкіряної завіси, що за нею стояв золотий бовван буртаського бога. Самого ідола могли бачити безкарно лише троє – Мукулу, Стояр і найстарша пророчиця карахельська Радагаста. Я перебував біля ліжка Менгі невідступно, і виконання найменших її примх наповняло мене дивним спокоем і щастям. Менгі дозволяла мені гладити її блискуче чорне волосся, білу шкіру, але коли я, у бісівській спокусі, пробував застромити руку під повстину, якою вона укривалась, саркельська красуня боляче кусала мене і погрожувала заверещати...

Ерге-багатур навідувався у капище кожні три дні, розповідав про марні намагання знайти лігво Дракона. Невдачі озлостили його, і навіть горді мешканці Карахелу ховались у землянки, коли славетний витязь скаженим галопом мчав до печери волхвів.

Якось завжди мовчазний Стояр заговорив зі мною. Менгі вдавала, що спить, молодших жерців у печері не було.

– Де ти, Ратиборе, навчився лікарської науки? – спитав цілитель.

– У виті Желянській, – відповів я.

– Силеник ще живий?

– Убили рік тому.

– Хрестопоклонники?

– Не знаю.

Стояр помовчав, а потім сказав:

– Не навчайся книжної мудрості у греків та іудеїв, бо втратиш дар Дажьбожий.

– Чому книжна мудрість погана? – здивувався я.

– У греків та іудеїв один Бог і багато книжок, а в нас багато богів і одна Книга. Навчишся читати книжки єдинобожників, не зможеш прочитати Книгу Дажьбожу. А вона є все.

– Де ж та Книга? – спитав я. – Ніколи не чув про неї.

– Книга Дажьбожа не людьми писана. То Небо – зоряне і денне. Усі знаки на ньому – інших не треба.

– Чому ж тоді найбільші держави світу, Хазарія та Візантія, вірять в Єдиного і мають багато книжок? А ми, онуки Дажьбожі, такі мудрі, платимо їм данину?

Стояр недобре посміхнувся обличчям-черепом:

– Про те тобі треба було спитати у Силеника. Його дід Овой останнім мав Силу Дажьбожу. Єдиний серед усіх склавинів. Він втратив ласку Неба, і Дажьбог відвернувся від нас.

Цілитель помовчав, а потім додав:

– Не думай про цю жінку, Ратиборе. Вона народжена не для тебе. Ніщо не мучить нас так, як нездійсненні бажання...

І пішов, замітаючи земляну підлогу довгим білим одягом.

Менгі розплющила очі й сказала:

– Цей жрець – дурень!

– Чому? – спитав я, а розум мій тої миті ще лежав під брилами Стоярових слів.

– Бо він думає, ніби знає, для кого народжена Менгі, – сказала жінка і відкинула повстину.

Потім вона підняла вище грудей сорочку і розсунула свої мармурові ноги так, щоб я міг бачити й брати все, чого так бажав...

Дракон так і не з'явився. Щойно Менгі сказала багатурові, що може їхати на коні, Ерге віддав наказ повертатися у Саркел. Дорогою нас перестріли посланці рабі Ізраеля. Вони повідомили новину: Хельг із варягами прийшов у Балтавар, столицю чорних булгар, давніх ворогів Хазарії. Хан чорних булгар Кубрат і Сьєрн Хельг дали криваву клятву своїм богам знищити Саркел і владу Ітхеля у Великому Степу. Рабі Ізраель очікував напад на фортецю у два-три найближчі тижні.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.